

Anti-hormonale (endocriene) therapie

bij borstkanker

Deze folder geeft u informatie over anti-hormonale (endocriene) therapie. Het is goed u te realiseren dat voor u persoonlijk de situatie anders kan zijn dan beschreven.

Anti-hormonale therapie is de behandeling van (borst)kanker met medicijnen. Het wordt ook wel endocriene therapie genoemd. Bij hormoongevoelige borstkanker zijn oestrogeen- en progesteronhormonen die de groei stimuleren. Ze worden voornamelijk in de eierstokken gemaakt en gedeeltelijk ook in de bijnieren en in het onderhuids vetweefsel. Zolang het lichaam zelf geslachtshormonen aanmaakt, kunnen tumorcellen zich delen en kan de tumor blijven groeien. Anti-hormonale therapie richt zich dus op het remmen of blokkeren van de geslachtshormonen. Het is een behandeling die alleen werkt bij tumoren die 'hormoongevoelig' zijn en dus 'hormoonreceptoren' op de wand van de tumorcel hebben zitten. Als deze receptoren een binding aangaan met het oestrogeen (en in mindere mate met het progesteron) worden er verschillende signalen afgegeven in de tumorcel, bijvoorbeeld een signaal tot celdeling. Met anti-hormonale therapie probeer je dit te blokkeren.

Anti-hormonale therapie kan op verschillende momenten worden gegeven:

- Neo-adjuvant: voor een operatie. Het doel van deze behandeling is het kleiner maken van de tumor zodat beter geopereerd kan worden en/of behandeling van de oksel zodat okselsparend geopereerd kan worden. Tevens wordt de kans op terugkeer van borstkanker verkleind als het na de operatie wordt doorgenomen.
- Adjuvant: na een operatie. Het doel van deze aanvullende behandeling is de kans op terugkeer van de borstkanker verkleinen.

Soorten anti-hormonale therapie

Er zijn verschillende soorten anti-hormonale therapie. Afhankelijk van een aantal factoren wordt een advies gegeven: mate van hormoongevoeligheid van de tumor, agressiviteit van de tumor, leeftijd en conditie van patiënt, pre- of postmenopauzaal (voor of na de overgang).

Anti-oestrogeen (Tamoxifen)

Dit medicijn blokkeert de binding tussen 'hormoonreceptoren' op de tumorcel en de oestrogenen die het lichaam aanmaakt. De tumorcellen in het borstklierweefsel of elders in het lichaam worden zo niet meer gestimuleerd en groeien of vermeerderen zich niet.

Aromataseremmer (Anastrozol, Letrozol, Exemestaan)

Dit medicijn vermindert de aanmaak van oestrogenen doordat het enzym aromatase wordt geremd. Aromatase is verantwoordelijk voor de aanmaak van oestrogenen in de bijnieren en het onderhuids vetweefsel.

LHRH-agonist (Lucrin, Zoladex)

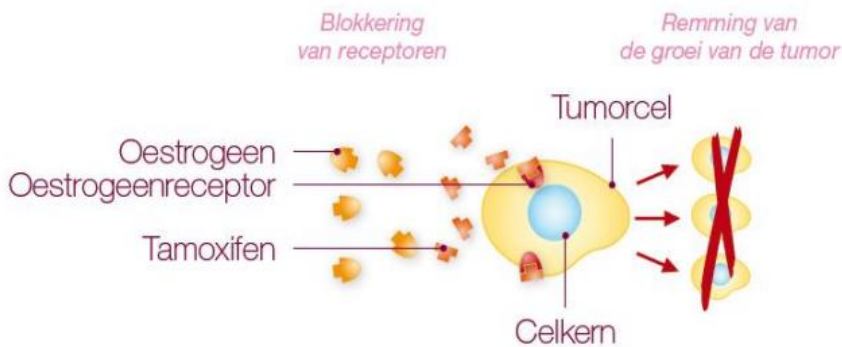
Dit medicijn onderdrukt de aanmaak van LH (luteïniserend hormoon) en FSH (follikel-stimulerend hormoon) in de hypofyse, waardoor er geen signaal meer aan het lichaam wordt afgegeven om oestrogenen te produceren in de eierstokken.

Ovariëctomie als alternatief voor een LHRH-agonist

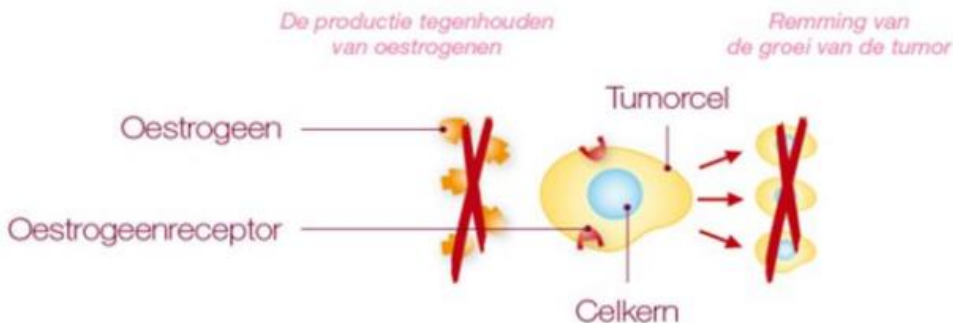
Hierbij worden beide eierstokken operatief verwijderd waardoor de oestrogenproductie aldaar stopt. Dit is een onomkeerbaar proces.

Werking van anti-hormonale therapie

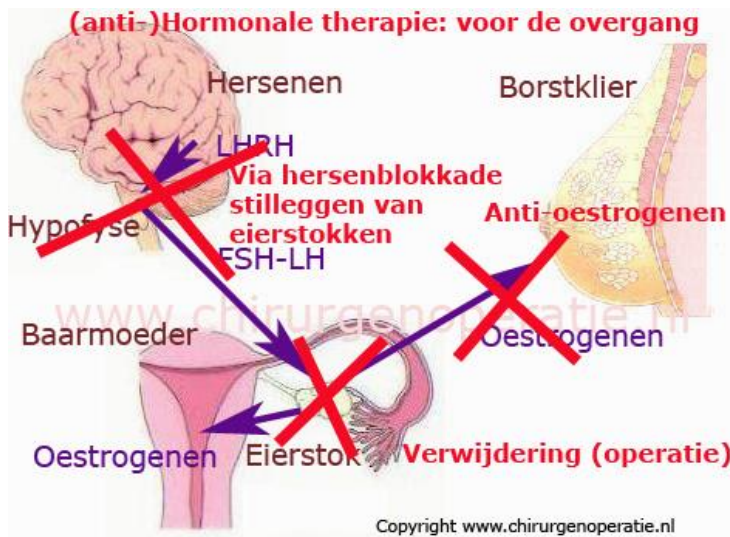
Tamoxifen blokkeert de oestrogenreceptor op de tumorcel. Dit zorgt ervoor dat de vrouwelijke geslachtshormonen (oestrogeen en progesteron) zich niet meer kunnen binden aan een tumorcel. De tumorcel kan zich hierdoor niet meer delen, wat uiteindelijk resulteert in celdood.

Een aromataseremmer remt het enzym aromatase, wat verantwoordelijk is voor de oestrogenproductie in de bijnieren en het onderhuids vetweefsel. Androgenen (mannelijke geslachtshormonen) worden normaal door het enzym aromatase omgezet tot oestrogenen. Deze werking wordt geremd, wat resulteert in minder oestrogenen.

Een LHRH-agonist onderdrukt de door de hypofyse aangemaakte hormonen LH en FSH, die de productie van oestrogenen in de eierstokken stimuleren. Hierdoor worden er vrijwel geen oestrogeen meer door de eierstokken geproduceerd.

Premenopauzaal

Premenopauzaal betekent de periode voor de laatste menstruatie, de eierstokken werken dan dus nog. Aan vrouwen die bij aanvang van de diagnose nog niet in de overgang zitten of door de overgang heen zijn, wordt vaak Tamoxifen geadviseerd. Soms in combinatie met een LHRH-agonist of ovariëctomie. De duur van de anti-hormonale therapie is afhankelijk van de tumorkenmerken en ligt tussen de vijf en tien jaar.

Als er een LHRH-agonist wordt gegeven zorgt dit voor een tijdelijke uitval van de eierstokfunctie. Er worden dan geen oestrogenen geproduceerd via de eierstokken. Dit betekent dat de kans op vruchtbaarheid en zwangerschap klein is. Het gebruik van anticonceptie blijft belangrijk. Afhankelijk van de leeftijd en eventueel voorgaande behandeling met chemotherapie kan de eierstokfunctie zich weer herstellen.

Vervroegde overgang

Het vervroegd in de overgang raken, door bijvoorbeeld chemotherapie of een LHRH-agonist, heeft mogelijke bijwerkingen tot gevolg. De oestrogeenproductie valt in één keer grotendeels weg (en dus niet langzaam op de natuurlijke manier) wat kan zorgen voor overgangsklachten, zoals: opvliegers, spier- en gewrichtsklachten, vaginale droogte, minder zin in vrijen, slecht slapen, botontkalking of stemmingsstoornissen. Bij dit soort klachten worden vaak middelen geadviseerd waar fyto-oestrogenen (oftewel namaakoestrogenen) in zitten. Maar gezien de grotere kans op terugkeer of het ontstaan van een tweede borstkanker wordt het gebruik hiervan afgeraden.

Postmenopauzaal

Postmenopauzaal betekent de periode vanaf een jaar na de laatste menstruatie. De eierstokken produceren geen geslachtshormonen meer, dus het verwijderen van de eierstokken of het toedienen van een LHRH-agonist heeft ook geen meerwaarde. Wel worden er nog geslachtshormonen aangemaakt in de bijniere en het onderhuids vetweefsel. Om de productie van deze geslachtshormonen zo laag mogelijk te krijgen en houden wordt er (na Tamoxifen) een aromataseremmer gegeven. De duur van de anti-hormonale therapie is afhankelijk van de tumorkenmerken en ligt tussen de vijf en tien jaar. Hierbij zal dus een combinatie van eerst Tamoxifen gevolgd door een aromataseremmer gegeven worden. Indien er een contra-indicatie is voor Tamoxifen zal het advies zijn om te starten met een aromataseremmer. Anderzijds kan bij een contra-indicatie of niet goed verdragen van een aromataseremmer geadviseerd worden de therapieduur met Tamoxifen te volbrengen.

Anti-hormonale (endocriene) therapie

Bijwerkingen

Tijdens de anti-hormonale behandeling kunnen verschillende bijwerkingen worden ervaren, maar in welke mate die voorkomen is per individu anders. Er is tevens geen relatie tussen het effect van de medicatie en de mate waarin bijwerkingen worden voorkomen. Dus weinig last van bijwerkingen betekent niet dat de behandeling minder goed werkt. Bij het starten van de medicatie kan u in de eerste weken hoofdpijn of maagpijn ervaren. Geadviseerd wordt om de tablet na een maaltijd in te nemen of paracetamol te gebruiken.

Mogelijke bijwerkingen van Tamoxifen zijn onder andere:

- Opvliegers
- Spierkrampen
- Gewrichtsklachten
- Vaginale problemen (jeuk, droogte, afscheiding, bloedverlies)
- Dunner wordend haar
- Gewichtstoename
- Huiduitslag, droge huid
- Verlies van libido
- Sombere gevoelens

Zeer zelden:

- Licht verhoogd risico op baarmoederkanker
- Licht verhoogd risico op trombose of een longembolie

Na de overgang vermindert Tamoxifen het risico op osteoporose (botontkalking).

Mogelijke bijwerkingen van aromataseremmers zijn onder andere:

- Opvliegers
- Gewrichts- en/of spierklachten
- Osteoporose (botontkalking)
- Vaginale droogte
- Dunner wordend haar
- Gewichtstoename
- Huiduitslag, droge huid
- Verlies van libido

Adviezen

Opvliegers

- Probeer uitlokkende factoren te vermijden zoals cafeïne, alcohol, scherpe kruiden, roken.
- Draag laagjes kleding.
- Probeer yoga of meditatieoefeningen.
- Probeer een ander tijdstip van inname van de tablet.
- Bespreek het met uw specialist als de kwaliteit van leven ernstig wordt beïnvloed. Het kan een optie zijn om hier geneesmiddelen voor te starten.

Spierkrampen

- Probeer dagelijks voldoende te drinken (2 liter).
- Eventueel kan een magnesium supplement verlichting geven.

Anti-hormonale (endocriene) therapie

Gewrichtsklachten

- Probeer dagelijks 30 minuten te bewegen of 3 keer per week intensief te sporten.
- Het nemen van een warm bad of douche kan helpen.
- Eventueel kan een glucosamine supplement verlichting geven.

Vaginale droogte

- Gebruik een glijmiddel op waterbasis (Lubrilan®, Durex®, Animé®) of druivenpitolie bij seksueel contact.
- Probeer een vaginale bevochtiger voor de langere termijn (Premeno duo, Vagisan of Hyalofemme).

Gewichtstoename

- Probeer dagelijks 30 minuten te bewegen of 3 keer per week intensief te sporten.
- Vraag hulp aan een diëtiste.

Verminderd libido

- Maak gevoelens bespreekbaar met uw partner.
- Vraag hulp bij een psycholoog of seksuoloog.

Stemmingswisselingen

- Maak gevoelens bespreekbaar met uw partner en/of naaste omgeving.
- Vraag hulp aan een psycholoog.

Droge huid

- Gebruik natuurlijke producten.
- Gebruik een hydraterende crème na het douchen.

Osteoporose: wat kunt u er zelf aan doen?

- Neem voldoende kalkrijke voeding (voornamelijk zuivelproducten; melk, yoghurt, vla, kwark, kaas)
- Zorg dat u voldoende zonlicht krijgt voor de aanmaak van vitamine D. Eventueel kan een vitamine D supplement geadviseerd worden.
- Niet roken, matig met alcoholgebruik en gezond gewicht.
- Indien sprake van osteoporose verwijzen wij u naar de osteoporosepoli.

Luister de podcast van 'De Antihormonologen', waar elke aflevering een bijwerking besproken wordt.

Aandachtspunten

De werking van Tamoxifen kan beïnvloed worden door een combinatie met andere geneesmiddelen (bijvoorbeeld bepaalde antidepressiva), voedingssupplementen of homeopathische middelen. Geef bij uw specialist aan welke medicatie en/of supplementen u al inneemt. Tijdens de anti-hormonale therapie bent u nog steeds vruchtbaar, tenzij u een LHRH-agonist krijgt (Lucrin, Zoladex) of door chemotherapie in de overgang bent geraakt. Wel kan de menstruatie uitblijven of onregelmatig optreden. Het gebruik van anticonceptie blijft belangrijk.

Tamoxifen kan (na een aantal jaren gebruik) zorgen voor een verdikking van het baarmoederslijmvlies. Neem bij vaginaal bloedverlies contact op met uw specialist. Mogelijk krijgt u een verwijzing voor de gynaecoloog ter controle. Bij een borstreconstructie bestaat de mogelijkheid dat Tamoxifen tijdelijk onderbroken dient te worden. Dit is medisch verantwoord. Uw specialist zal u hier indien nodig over informeren.

Anti-hormonale (endocriene) therapie

Wanneer dient u contact op te nemen met uw (verpleegkundig) specialist?

- Bij Tamoxifen gebruik:

Vaginaal bloedverlies

Plotse kortademigheid

Pijnlijk, rood, dik, warm been (tekenen van trombose)

- Met bijwerkingen die de kwaliteit van het dagelijks leven beïnvloeden.

Supplementen

Van een aantal supplementen is bekend dat zij niet samen kunnen met anti-hormonale therapie. Het gaat dan om de hoge dosering in het supplement. Vaak kan het geen kwaad als dit product in voeding voorkomt:

- Cannabisolie (werking van Tamoxifen kan beïnvloed worden)
- Echinacea
- Gingko (werking van Letrozol kan beïnvloed worden)
- Ginseng
- Hop
- Kurkuma
- Rood salieblad
- Rode klaver
- Sint-Janskruid
- Soja/isoflavonen (gezien fyto-oestrogenen)
- Valeriaan
- Zwarte zilverkaars

Indien u een supplement wilt gaan gebruiken en twijfelt, overleg dit dan met uw specialist.